

Zdravotně
sociální fakulta
Faculty of Health
and Social Sciences

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Konflikt povinné mlčenlivosti a ohlašovací povinnosti v sociální práci

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Studijní program:

SOCIÁLNÍ POLITIKA A SOCIÁLNÍ PRÁCE

Autor: Jana Štěpánová

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Ondřej Doskočil, Th.D.

České Budějovice 2019

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci s názvem Konflikt povinné mlčenlivosti a ohlašovací povinnosti v sociální práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů v citované literatuře.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby bakalářské práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé bakalářské práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 2. 5. 2019

.....

Jana Štěpánová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému vedoucímu bakalářské práce Mgr. et Mgr. Ondřejovi Doskočilovi, Th.D. za odborné vedení, připomínky a vstřícný přístup. Také bych ráda poděkovala všem osloveným sociálním pracovníkům pracujícím v oblasti sociálně právní ochrany dětí, kteří mi umožnili provést výzkum a podívat se tak na jejich činnost z praktického hlediska. Děkuji za jejich čas a ochotu odpovídat na mé otázky.

Konflikt povinné mlčenlivosti a ohlašovací povinnosti v sociální práci

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá problematikou konfliktu povinné mlčenlivosti a ohlašovací povinnosti (oznamovací povinnosti) u sociálních pracovníků. Jednou z oblastí sociální práce, kde se tento konflikt nejčastěji objevuje je sociálně právní ochrana dětí. Povinnost mlčenlivosti sociálního pracovníka je výslovně dána v ust. § 100 zákon č. 108/2006 Sb., termín oznamovací povinnost je obsažen v Trestním zákoníku zákon č. 40/2009 Sb. Tato problematika má však i druhou stranu mince, čímž je vymezení povinné mlčenlivosti a oznamovací povinnosti z hlediska etiky, které je zakotveno v Etickém kodexu sociálních pracovníků ČR. Sociální pracovník se tak mnohdy dostává do řady situací, kdy je postaven před dilema rozhodování se v rámci práva či etiky. V teoretické části se práce zabývá rolí sociálního pracovníka, hodnotami i morálními a etickými otázkami. Dále jsou uvedeny informace z hlediska povinné mlčenlivosti a ohlašovací povinnosti z oblasti sociální práce s různými aspekty vykonávání této činnosti v oblasti sociálně právní ochrany dětí.

Cílem bakalářské práce bylo zmapovat zkušenosti sociálních pracovníků na poli sociálně právní ochrany dětí s konfliktem povinné mlčenlivosti a ohlašovací povinnosti. Pro zodpovězení výzkumných otázek byla použita metoda kvalitativního výzkumu založena na polostrukturovaných rozhovorech s otevřenými otázkami. Rozhovory byly prováděny s cíleně vybranou skupinou sociálních pracovníků, pracujících v oblasti sociálně právní ochrany dětí. V této práci byly stanoveny hlavní výzkumné otázky: Rozlišují sociální pracovníci v sociálně právní ochraně dětí etické a právní hledisko dilematu? Upřednostňují sociální pracovníci v sociálně právní ochraně dětí ve svém rozhodování právní nebo etický způsob uvažování?

Výsledky mé práce mohou sloužit především pro pedagogické účely jako názorné případy dilemat v sociální práci.

Klíčová slova:

Povinná mlčenlivost; ohlašovací povinnost; oznamovací povinnost; sociálně právní ochrana dětí; zákon; etika

Conflict in confidentiality and reporting obligations in social work

Abstract

The bachelor thesis deals with the issue between confidentiality and reporting obligations (mandatory reporting) in the area of social workers. One of the areas of social work where this conflict most often occurs is the social and legal protection of children. The obligation of confidentiality of a social worker is explicitly stated in Section 100 of Act No. 108/2006 Coll., the term of mandatory reporting is contained in the Penal Code Act No. 40/2009 Coll. However, this issue also has the other side of the coin, which is the definition of confidentiality and mandatory reporting in terms of ethics, which is constituted in the Code of Ethics of Social Workers of the Czech Republic. Thus, a social worker often finds himself in a number of situations where he faces a dilemma of decision-making within the framework of law or ethics. The theoretical part deals with the role of social worker, values and moral and ethical issues. There is also information from the point of view of confidentiality and mandatory reporting in the area of social work with various aspects of performing this activity in the area of social and legal protection of children.

The aim of the bachelor thesis was to map the experience of social workers in the field of social and legal protection of children with conflict between confidentiality and reporting obligations. To answer the research questions, the qualitative research method based on semi-structured interviews with open questions was used. The interviews were conducted with a target group of social workers working in the area of social and legal protection of children. The main research question set in this work were: Do social workers in social and legal protection of children distinguish the ethical and legal aspects of a dilemma? Do social workers in social and legal protection of children favor the legal or ethical way of thinking in their decision-making?

The results of my work can serve mainly for pedagogical purposes as illustrative cases of dilemmas in social work.

Key words

Confidentiality; reporting obligations; mandatory reporting; social and legal protection of children; law; ethics

Obsah

Úvod.....	6
1 Teoretická východiska.....	8
1. 1 Sociální práce.....	8
1.1.1 Sociální pracovník a jeho role.....	10
1.1.2 Sociálně právní ochrana dětí.....	11
1. 2 Etické aspekty sociální práce.....	13
1. 2. 1 Etika.....	13
1. 2. 2 Morálka.....	14
1.2. 3 Hodnoty v sociální práci.....	14
1. 2. 4 Etika sociální práce.....	15
1. 2. 5 Vztah etiky a práva v sociální práci.....	16
1. 3 Etický kodex sociálního pracovníka.....	17
1. 4 Povinnost mlčenlivosti pracovníka v sociálních službách.....	20
1. 4. 1 Povinnost mlčenlivosti zaměstnanců orgánů sociálně právní ochrany dětí.....	20
1. 5 Oznamovací povinnost sociálního pracovníka.....	22
1. 5. 1 Oznamovací povinnost pracovníka u sociálně právní ochrany dětí.....	24
2 Cíl práce a výzkumné otázky.....	26
2. 1 Cíl práce.....	26
2. 2 Hlavní výzkumná otázka.....	26
2. 3 Dílčí výzkumné otázky.....	26
3 Metodika.....	27
3. 1 Použitá metodika výzkumu.....	27
3. 2 Popis výzkumného nástroje.....	27
3. 3 Popis výzkumného souboru.....	28
3. 4 Otevřené kódování.....	29
3. 5 Harmonogram výzkumu.....	30
4 Výsledky a jejich interpretace.....	31
4. 1 Záznamy rozhovorů se sociálními pracovníky.....	31
4. 1. 1 Sociální pracovník A.....	31

4. 1. 2 Sociální pracovník B	32
4. 1. 3 Sociální pracovník C	32
4. 1. 4 Sociální pracovník D	33
4. 1. 5 Sociální pracovník E.....	34
4. 1. 6 Sociální pracovník F	34
4. 1. 7 Sociální pracovník G	35
4. 2 Výsledky	36
4. 2. 1 Identifikace dilemat	36
4. 2. 2 Etické a právní hledisko	37
4. 2. 3 Mlčenlivost a oznamovací povinnost	38
4. 2. 4 Osobní zkušenosti s dilematy a jejich řešení	40
5 Diskuze	41
6 Závěr	44
7 Seznam použitých zdrojů.....	46

Úvod

Téma Konflikt povinné mlčenlivosti a ohlašovací povinnosti v sociální práci, jsem si vybrala, protože mi tato problematika přijde zajímavá a také určitým způsobem u sociálního pracovníka přirozená. Na začátku bych chtěla uvést, že v zákoně a literatuře je uváděn spíše než termín ohlašovací povinnost oznamovací povinnost, proto bude dávana přednost používání tohoto termínu, na významu to však nic nemění. Jednou z oblastí, kde se dle mého názoru vyskytuje konflikt povinné mlčenlivosti a oznamovací povinnosti nejvíce, je u sociálních pracovníků orgánu sociálně právní ochrany dětí. Z tohoto důvodu jsem svou bakalářskou práci již krátce po vybrání tématu směřovala právě tímto směrem. Pravdou je, že orgán sociálně právní ochrany dětí mě oslovil nejvíce během mé povinné školní praxe. Obecně mi vykonávání profese sociálního pracovníka přijde velmi náročné, toto odvětví však asi nejvíce. S každým dospělým klientem by měl sociální pracovník jednat s úctou, respektem a pochopením, s dětským klientem to však dle mého názoru platí dvojnásob.

Etiku by měla být chápána jako naprosto nedílná součást jakékoli pomáhající profese, tedy i práce sociální. Můžeme ji chápat jako určitý návod, jak správně jednat. Právo je soubor obecně závazných pravidel chování, které jsou vytvořeny státem, na který se vztahují, a je státem vynutitelné. O etice toto říct nemůžeme. Naopak může být velmi těžké určit, co je eticky správné. Často lze etiku v širší společnosti vnímat jako chování, které nám dle našich pocitů přijde správné či je společensky akceptovatelné. V profesní etice se bavíme o souboru hodnot, pravidel a norem, podle kterých by měli pracovníci v jednotlivých profesích jednat. S nadsázkou lze však říci, že již spoustu let hledají lidé správnou podobu chování ve společnosti. Je tedy nevyhnutelné, že sociální pracovník si může pokládat otázky co je eticky správné? A pokud se dostanu do složité situace, vyhraje právo nebo etický způsob uvažování?

V teoretické části bakalářské práce s názvem Konflikt povinné mlčenlivosti a ohlašovací povinnosti se věnuji vymezení pojmů sociálního pracovníka, etiky a etického kodexu sociálního pracovníka. Jako velmi obtížná se může jevit velmi oblast povinné mlčenlivosti a oznamovací povinnosti sociálního pracovníka, potažmo sociálního pracovníka na poli sociálně právní ochrany dětí.

Právě proto se v empirické části mé bakalářské práce snažím položenými otázkami přijít na to, zda sociální pracovníci v sociálně právní ochraně dětí řeší dilema etického a právního vnímání a pokud ano, z jakého hlediska se častěji rozhodují. Stojí vždy právo nad etikou? Je přirozené věřit, že v chování sociálního pracovníka se odráží vždy snaha pomoci svému klientovi co nejlepším způsobem. Zavírat však oči nad tím, že tyto pracovníky může dilema etiky a práva v určitých situacích velmi trápit mi přijde jako velmi nešťastné. V dnešní době celá je řada odborných literatur, které podávají informace o sociální práci, kompetencích sociálního pracovníka a o přístupech ke klientům. Na druhou stranu se méně pozornosti věnuje etice a dilematům, která jsou nedílnou součástí výkonu práce sociálního pracovníka.

„Postupuj podle takových zásad, u nichž bys mohl jednoznačně žádat, aby se staly všeobecnými zákony.“

Immanuel Kant

1 Teoretická východiska

1.1 Sociální práce

Sociální práce je profese a akademická disciplína, která podporuje sociální změnu a rozvoj, řešení problémů v mezilidských vztazích, sociální rovnost, posílení a zmocnění osob v nepříznivé sociální situaci (Etický kodex sociálního pracovníka České republiky, 2006).

Sociální práce zasahuje v oblastech, kde dochází ke vzájemné komunikaci lidí a jejich prostředí, využívá k tomu teorie lidského chování a sociálních systémů. Základem sociální práce jsou principy lidských práv a sociální spravedlnosti (Nečasová, 2004).

Jak uvádí Úlehla (2005), posláním sociální práce je vedení dialogu mezi tím, co chce společnost ve svých normách, a tím, co si přeje klient. Z tohoto vyplývá, že sociální pracovník by měl vystupovat jako prostředník mezi normami a tím přesvědčit klienta.

Sociální práce zprostředkovává a odráží převažující ideály ve společnosti. Její identita se tak vyvíjí v napětí mezi společenskou situací, situací sociálních klientů a situací v profesi (Havrdová, 1999).

Je součástí státem organizovaného a zabezpečovaného systému přerozdělování zboží a služeb tak, aby byly uspokojeny sociální potřeby klientů a aby byla zajištěna kontrola případně změna chování, které je považováno za sociálně problematické. Sociální stát organizuje i jiné oblasti (např. školství, bydlení, zdravotnictví). Sociální práce má však výlučné postavení v tom, že se jejím prostřednictvím převádí zdroje k závislým lidem (nemocní, staří lidé, děti, nezaměstnaní, mentálně i tělesně postižení). Tímto způsobem se kompenzují poruchy tržního systému. Redistribuční funkce sociálního státu (daně, sociální a zdravotní pojištění) není slučitelná s tržní ekonomikou. V sociálním státě existuje tlak mezi sociální spravedlností a rovností na jedné straně a soutěživým individualismem trhu na straně druhé (Nečasová, 2001).

Sociální práce vzešla z demokratických a humanistických idejí a její hodnoty jsou založeny na úctě v rovnost, hodnotu a důstojnost všech lidí. Od svých začátků před více než stoletím se sociální práce zaměřuje na naplnění lidských potřeb a rozvinutí lidských možností. Lidská práva a společenská spravedlnost slouží jako motivace a také zdůvodnění činnosti sociální práce. V solidaritě se znevýhodněnými se sociální práce snaží eliminovat chudobu a osvobodovat zranitelné a ponížené lidi za účelem posílení jejich společenského zapojení (Havrdová, 2008).

Na území našeho státu se od středověku postupně vytvářela a rostla soustava institucí zajišťující to, co dnes označujeme jako sociální práce. Určitého vrcholu dosáhla v období před druhou světovou válkou. Období komunistické vlády však tuto dlouho utvářenou soustavu velmi zásadně zničilo centralizací a praktickým zrušením nestátního sektoru (Matoušek, 2001).

Nečasová (2001) poznamenává, že podle Bankse bývá sociální práce často definována jako „poloprofese“, protože nenaplnuje všechna kritéria. Je ovšem nutné dodat, že tato problematika je prozatím předmětem diskuze. Zastánci toho názoru, že sociální práce nesplňuje všechna kritéria, která k profesi patří, používají následující argumenty: a) sociální práce nedisponuje pevným teoretickým základem, b) sociální pracovníci si nemohou dělat nárok na výhradní speciální dovednosti, c) ve společnosti obecně vládne, co se týče autority sociálních pracovníků, dvojznačný postoj.

Formování sociální práce jako oboru je nekončící proces, během kterého disciplína „dohání“ měnící se společnost, ve které se objevují problémy nové a známé problémy mění svůj význam. Tyto problémy je třeba nejen zaznamenávat a analyzovat, ale je nutné hledat i nové metody jejich řešení. Právě proto sociální práce nebude mít nikdy dlouhodobě stabilní jednoznačný obsah a nikdy nebude možné tuto disciplínu vyučovat po řadu let stejným způsobem. V tomto spočívá obtížnost i výzva sociální práce (Matoušek, 2001).

Mezinárodní federace sociálních pracovníků definuje sociální práci jako profesi, která usnadňuje společenskou změnu a rozvoj, řešení problémů v mezilidských vztazích a v neposlední řadě sociální soudržnost a posílení postavení lidí při zlepšení kvality jejich života. Stěžejní pro sociální práci jsou hodnoty a principy lidských práv,

lidské důstojnosti a sociální spravedlnosti. Sociální práce je založena na společenských a humanitních vědách a zapojuje společnost do řešení životních výzev a celkového zlepšování blahobytu (IFSW, 2018). Banks (2010) upozorňuje na to, že nezbytnými složkami sociální práce je také morálně správné chování jedince, osobní hodnoty a schopnost reflexe vlastního chování a odpovědnosti.

1.1.1 Sociální pracovník a jeho role

Sociální pracovník vykonává sociální šetření, zabezpečuje sociální agendy včetně řešení sociálně právních problémů v zařízeních poskytujících služby sociální péče, poskytuje sociálně právní poradenství, sociální poradenství a sociální rehabilitaci, analytickou, metodickou a koncepční činnost v sociální oblasti, odborné činnosti v zařízeních poskytujících služby sociální prevence, depistážní činnost, poskytování krizové pomoci, zjišťuje potřeby obyvatel obce a kraje a celkově koordinuje poskytování sociálních služeb (Zákon č. 108/2006 Sb.).

Od sociálních pracovníků, se očekává, že budou klientovi pomáhat překonávat nejrůznější překážky, které mu brání zvládat všechna očekávání sociálního prostředí. Podpora rovnováhy mezi klientem a jeho sociálním prostředím je podmíněna zaměřením na komplex různých okolností, které ve svém souhrnu představují specifickou životní situaci klienta. Mezi tyto patří jak charakteristiky jedinců nebo skupin, tak i charakteristika prostředí, ve kterém tito jedinci a skupiny žijí (Musil, 2004).

Sociální pracovník respektuje jedinečnost každého člověka a nebere ohled na jeho původ, rasu, etnickou příslušnost, či barvu pleti, věk, zdravotní stav, ekonomickou situaci, sexuální orientaci, náboženské a politické přesvědčení apod. (Etický kodex sociálních pracovníků České republiky, 2005).

Sociální pracovníci se zabývají životními situacemi lidí a služby, které poskytují, bývají zpravidla tím lepší, čím více se jim daří vidět situaci klienta v jejím celku. Mohou lépe než ostatní rozumět struktuře tohoto celku, těžko však mohou být specialisty na každou jeho dílčí část (Musil, 2004).

Sociální pracovník se pohybuje v rámci práv a povinností formulovaných právním systémem, zaměstnavatelem a profesními standardy. Institucionální rámec je důležitý, protože sociální pracovník zasahuje do života klientů a je potřeba, aby jeho právo zasahovat bylo zákonné. Odhaluje také detaily ze života klientů, právě proto jsou důležitá pravidla, která zajišťují klientům ochranu. V ideálním případě se práva a povinnosti, která patří k roli sociálního pracovníka, vzájemně doplňují. V praxi však leckdy dochází k jejich konfliktu a poté je třeba dát něčemu přednost (Matoušek, 2003). Banks (2006) předpokládá, že z hlediska Byrokratického přístupu v sociální práci je možné oddělení osobních hodnot sociálního pracovníka od hodnot profesních a hodnot zaměstnavatele. Poukazuje na to, že osobní hodnoty pracovníka nemusí nutně být v souladu s hodnotami, kterých se snaží dosáhnout v rámci své práce. Záleží tedy vždy na přístupu a daném modelu, který je využit v samotném pojetí sociální práce.

1.1.2 Sociálně právní ochrana dětí

Předním hlediskem sociálně právní ochrany dětí je zájem a blaho dítěte, ochrana rodičovství a rodiny, vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči. Přitom se přihlíží i k širšímu sociálnímu prostředí dítěte (Sbírka předpisů ČR, 2012).

Sociální pracovníci orgánu sociálně první ochrany dětí v České republice, musí při výkonu své činnosti vycházet nejenom z vnitrostátních právních předpisů, ale vyplývají pro ně určité povinnosti i z nařízení Evropských společenství (Motejl, 2007).

Sociálně právní ochranou dětí se rozumí především a) ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, b) ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění, c) působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny (Zákon č. 359/1999 Sb.).

Právní normy sice zdůrazňují, že orgány sociálně právní ochrany dětí by měly aktivně vyhledávat ohrožené děti a působit na rodiče tak, aby plnily povinnosti, které vyplývají z rodičovské zodpovědnosti, pomáhat rodičům řešit výchovné problémy,

poskytovat nebo zprostředkovat jim poradenství. Personální vybavení odboru sociálně právní ochrany dětí je však takové, že podmínky pro soustavnou poradenskou a terapeutickou činnost vytvořeny nejsou (Matoušek, 2005).

V této souvislosti je třeba odpovědět na otázku, kdo sociálně právní ochranu dětem poskytuje nebo jinak zajišťuje její výkon. K tomu je třeba upřesnit, že ve smyslu hlavních principů jsou obecnými orgány určenými k ochraně dětí soudy a k poskytování sociálně právní ochrany pak specializované orgány. Ty určuje zákon o sociálně právní ochraně dětí a také dále vymezuje i jejich působnost. Orgány sociálně-právní ochrany dětí v České republice jsou:

a. **obecní úřady obcí s rozšířenou působností** (městské úřady, ve statutárních městech magistráty a úřady městských obvodů, v Praze úřady pověřených městských částí),

b. **obecní úřady**, újezdní úřady, ustanovení tohoto zákona o obecních úřadech se vztahují i na újezdní úřady,

c. **krajské úřady (v Praze Magistrát hl. města Prahy)**,

d. **Ministerstvo práce a sociálních věcí a**

e. **Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí**

f. **Úřad práce České republiky** – krajské pobočky a pobočka pro hlavní město Prahu

(Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2013).

Ten, kdo má pravomoc rozhodovat o kontaktu ohroženého dítěte s rodinou, v případech prokazaného špatného zacházení rodičů s dítětem, musí v první řadě řešit otázku, zda by pro dítě bylo či nebylo lepší rodinu opustit (v našich podmínkách má konečnou odpovědnost soud, soudy však až na malé výjimky akceptují návrhy od sociálních pracovníků). Při takovém rozhodování se porovnává závažnost dvou hrozících traumat: trauma ze špatného zacházení versus trauma ze ztráty kontaktu s nejbližšími lidmi, které je spojené se ztrátou domova. Rovněž záleží i na tom, zda má být ohrožené dítě přemístěno do náhradní rodiny, nebo do ústavní péče (Matoušek, 2005).

1. 2 Etické aspekty sociální práce

1. 2. 1 Etika

Z etymologického hlediska je patrné, že pojem etika pochází z řeckého slova „ethos“, což v češtině znamená „mrav, zvyk, obyčej“, popřípadě také zvláštnost. Z toho lze vyvodit, že se jedná o nauku, která se zabývá správným, nebo také můžeme říci obvyklým, jednáním v lidském společenství. V původním slova smyslu totiž „ethos“ znamená stáj a ve vztahu k člověku je pak myšleno společné místo na bydlení, které je dáno určitým společenstvím nebo původem a kde se ve vzájemných vztazích vytvářejí společné zvyky a mravy platné jak pro celek, tak pro jednotlivce (Jankovský, 2003).

Je to nauka o podstatě a původu mravního vědomí, která teoreticky a závažně stanovuje, co je mravné a co nikoliv. Etika je praktickou filozofií, oborem, který usměrňuje naše jednání a chování v lidské společnosti v různých životních situacích. Jinak řečeno, sama etika posuzuje a stanovuje „to, co je“ a „to, co býti má“ z hlediska správnosti, dobra a mravnosti. Etika teoreticky zkoumá principy a hodnoty podmiňující jednání jedinců v situacích, ve kterých se mohou svobodně rozhodovat mezi různými možnostmi svého jednání (Goldmann, Cichá, 2011).

Etika jednání člověka nejen popisuje, ale i usměrňuje a hodnotí. Je zřejmé, že tak složitá filozofická problematika, jako je právě etika, mohla začít ovlivňovat lidskou společnost a usměrňovat chování a jednání jedinců teprve na vyšším, pokročilejším stupni vývoje myšlení a rozvoje řeči. Je naprosto přirozené, že v každé, různě dlouhé etapě dějin člověka trvalo velmi dlouho, než zvyklosti a mravy, které odrážely objektivní skutečnosti dané konkrétnímu a odpovídajícímu vývoji způsobu života, začaly být chápány jako součást společenského bytí a postupně začaly působit ve smyslu obecně platných etických hodnot (Goldman, Cichá. 2011).

1. 2. 2 Morálka

Základem morálky je obecně řečeno povinnost, aby člověk byl člověkem se vším, co k tomu patří, jinak řečeno nečinít jiným to, co nechci, aby bylo činěno mně. V podstatě jde o to, aby člověk konal dobro pro dobro samotné. Morálka se tak stává spravedlností v praxi (Jankovský, 2003).

Samotný morální vývoj společnosti je podmíněn vývojem člověka jako jedince, a to jak vývojem rozumovým, tak i citovým. Je zřejmé, že období převratných vědeckých objevů a klíčových dějinných zvrátů ve svých důsledcích vedou vždy v každé společnosti přirozeně ke změně paradigmat, což poté ovlivňuje jak rozumové chápání, tak i emocionalitu jedinců a celé společnosti. Tím také, dříve nebo později, v těchto situacích vždy dochází k ovlivnění a s tím spojené změně stávajících morálních a etických norem (Goldmann, Cichá, 2011).

1.2. 3 Hodnoty v sociální práci

Jak uvádí Matoušek (2005) hodnoty v sociální práci jsou zdroje a současně cíle sociální práce na té vůbec nejobecnější úrovni. V oblasti sociální práce má každá praktická činnost souvislosti s hodnotami. Mezi hodnoty v sociální práci patří jedinečnost každé lidské bytosti, na spravedlnost, nárok na svobodu, povinnost odpovědnosti vůči společnosti, která je spojena s nárokem na společenskou solidaritu. V praxi to znamená aktivně vyjadřovat respekt každému klientovi, a to bez ohledu na jakékoli společensky nežádoucí charakteristiky a poskytovat a vytvářet mu prostor pro realizaci všech jeho přání, které jiné lidi neohrožují, při střetu zájmů prosazovat spravedlivé řešení a podporovat zapojení klienta do všech druhů podpůrných společenství. A to počínaje rodinou až po národní, případně celosvětovou komunitu.

Obecně pojem hodnota v těchto souvislostech představuje vždy hodnotu pro něco nebo jinak řečeno dobrotu pro něco. Hodnotou je pak něco, k čemu směřuje naše snaha, co vede k našemu rozvoji. Pokud něco této naší snaze a rozvoji škodí, jedná se o hodnotu zápornou (Jankovský, 2003).

Problém je v tom, že jednání a chování jedince může mít pro různé lidi naprosto odlišnou, a to buď pozitivní, nebo negativní hodnotu. Podle toho, jaký hodnotový

system kdo zastává. Tak dospíváme k tomu, že chování a jednání jedinců hodnotíme podle obecně platných norem a dělíme je podle mravních kategorií: na dobré– špatné, slušné – neslušné, správné – nesprávné, čestné – nečestné, spravedlivé – nespravedlivé, lidské – nelidské, věrné – zrádné atd. (Goldmann, Cichá, 2011).

1. 2. 4 Etika sociální práce

Jak uvádí Goldmann a Cichá (2011) pro pomáhající profese, včetně sociálního pracovníka, je důležité vytvoření dobrého vztahu s tím, komu je pomáháno. Tento vztah by měl být postaven především na důvěře, porozumění a pocitu. Etika sociální práce je dána souborem norem a pravidel chování a jednání sociálních pracovníků. Tyto normy charakterizují a určují jejich profesionální práci s klienty.

Z literatury ale můžeme odvodit čtyři základní principy, které jsou pro sociální práci významné. Jedná se o podporu klienta a respekt k jeho právu na sebeurčení, podpora klientova dobrého života, rovnost a poměrnou spravedlnost. Žádný z těchto principů však nemá zcela jednoznačný ani vypovídající význam pro praxi (Nečasová, 2001). Lynche a Forde (2016) označují jako hlavní etická témata, kterým by se měla v profesní přípravě věnovat velká pozornost, především oblast rozpoznávání rizik a kritickou reflexi morálních dilemat.

Etické uvědomění je nutnou součástí odborné praxe sociálních pracovníků. Schopnost a oddanost etickému jednání je základním hlediskem kvality služby nabízené pro uživatele služeb sociální práce (Nečasová, 2004).

Širším pojetím etiky v sociální práci se zabývá Sarah Banks (2009), která si všímá současného pojednání o etice v sociální práci, které přináší značné argumenty pro rozšíření současného přístupu, jenž je založen na etických principech a etickém rozhodování, o kontext zohledňující motivace, morální ctnosti a vztahy. Etika v sociální práci se tak podle ní přestává omezovat pouze na etická dilemata a na etické rozhodování. Etika jde také za hranice etických kodexů a definovaných pravidel etického chování.

1. 2. 5 Vztah etiky a práva v sociální práci

Stejně jako Janebovou (2009) i mě napadá si jako první položit otázku, jak je vlastně u nás upraven vzájemný vztah etiky a práva? Z Etického kodexu sociálních pracovníků (2006) jasně vyplývá, že sociální práce se má řídit Ústavou České republiky, Listinou základních práv a svobod a dalšími zákony tohoto státu. V tomto ohledu tedy Etický kodex vyhláší ve výkonu sociální práce podřízenost právu.

O profesních etických kodexech se hovoří jako o formě přechodu od morálních norem k právním normám. Právo odráží morální pravidla a ideály společnosti. Dodržování práva však není totéž jako dodržování morální standardů. Samo právo nedokáže obsáhnout všechny způsoby jednání společnosti a všechny záměry. A hlavně v něm nejsou zakotveny všechny možnosti vzájemné pomoci. Někdy se proto může stát, že je právo v rozporu s morálkou (etikou) a může se nám jevit jako nespravedlivé (Nečasová, 2001).

Podle Janebové (2009) by role práva a etiky měla být vnímána více dialekticky. A to hlavně z důvodu toho, že oba dva postoje jsou jednostranné a jde nalézt více řadu situací, kdy se etika sociální práce a právo mohou dostat do vzájemného rozporu. Sama Janebová tento vztah nazvala dialektickým, nicméně je tím myšlen vztah založený na jakémsi zrcadlení či odrážení situace jednotlivých aspektů, které zasahují do rozhodování o aktuální situaci. Zároveň ale není správné cíleně ignorovat v sociální práci právní normy. Při vykonávání pomáhající profese by měly být zvažovány oba tyto hlediska rozhodování.

Z tohoto hlediska pak mohou vznikat etická dilemata. Tedy pokud sociální pracovník cítí, že stojí před více možnostmi rozhodnutí, která pro něj představují nějaký konflikt morálních principů – například konflikt práva klienta a povinnost sociálního pracovníka chránit zdraví klienta. V této chvíli nemusí být jasné, které rozhodnutí bude v dané situaci přijatelnější (Nečasová, 2001).

Jak dále uvádí Nečasová (2001), když se lidé rozhodnou stát se sociálními pracovníky, berou na sebe povinnost ke své profesi a zaměstnavateli. Očekává se pak od nich, že svoje povinnosti plnit. Avšak tyto povinnosti mohou být v konfliktu a je

třeba dát při rozhodování jedné z nich přednost, sociální pracovník by však měl být vždy schopen svoje rozhodnutí obhájit.

1. 3 Etický kodex sociálního pracovníka

Dle názoru Janebové (2009) je společným etickým základem pro výkon profese sociálního pracovníka Etický kodex sociálních pracovníků (2006). Zde je uvedeno, že „sociální pracovník požaduje uznání toho, že je zodpovědný za své jednání vůči osobám, se kterými pracuje, dále vůči kolegům, zaměstnavatelům, profesní organizaci a také k vzhledem zákonným ustanovením. A že tyto okolnosti mohou být ve vzájemném konfliktu“.

Pokud budeme mluvit o etických kodexech obecně, lze je definovat jako systematické soubory norem a předpisů, které upravují vztahy mezi členy určité společnosti tak, aby odpovídaly uznávaným morálním hodnotám. Společným znakem všech etických kodexů je všestranný charakter. V praxi to můžeme chápat tak, že by každý etický kodex měl být využitelný v co nejširší míře a pro co největší počet všech zúčastněných. Snahou proto je, aby existovala jasná a akceptovatelná pravidla (Ivanová, 2006).

Jak uvádí Matoušek (2003) obecně se etické kodexy tedy zpravidla věnují následujícím tématům: respektování jedinečné hodnoty a důstojnosti každé lidské bytosti, podpoře sebeurčení klienta, sociální spravedlnosti a profesní integrity.

Etické kodexy sociálních pracovníků vydávají profesní asociace. V České republice vznikla Společnost sociálních pracovníků v roce 1990 a v roce 1995 vydala etický kodex. Mezinárodní federace sociálních pracovníků (International Federation of Social Workers & IFSW) byla v Mnichově ustanovena v roce 1956. V současné době mezinárodně platná Deklarace etických zásad, která byla přijatá v roce 1994, vychází z etického kodexu přijatého IFSW v roce 1976 (Matoušek, 2003).

Mezinárodní deklarace a úmluvy o lidských právech vytvářejí obecné standardy a poukazují na práva, která jsou celosvětovou společností přijímána. Mezi dokumenty důležité pro praxi sociální práce patří:

- Všeobecná deklarace lidských práv
- Mezinárodní pakt o občanských a politických právech
- Mezinárodní pakt o hospodářských sociálních a kulturních právech
- Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace
- Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen
- Úmluva o právech dítěte
- Úmluva původních domorodých obyvatel

(Nečasová, 2004).

Etický kodex sociálních pracovníků ČR vyjadřuje respekt ke klientům a jejich sebeurčení hlavně tím, že staví na hodnotách lidských práv, individualitě člověka, potřebě seberealizace klienta, vedení klienta k jeho vlastní odpovědnosti, hledání možností, jak klienta zapojit do řešení problému apod. Na podpoře sociální spravedlnosti se podílí jednak respektování jedinečnosti klienta bez ohledu na jeho charakteristiky i na to, jak přispívá ku prospěchu společnosti, také to, že se zasazuje o zvyšování sociální spravedlnosti, upozorňuje na možnost spravedlivějšího rozdělení společenských zdrojů a zajištění lepších přístupů k těmto zdrojům. Tématem profesní soudržnosti se zabývají pravidla ve vztahu k povolání, a ve vztahu ke kolegům. Sociální pracovník se tímto „zavazuje“ k udržování a zvyšování své odborné úrovně, o to, že bude usilovat o osobní růst, spolupracovat s kolegy, a tím tak zvyšovat celkovou kvalitu služeb (Matoušek, 2003).

V návaznosti na předešlý odstavec můžeme uvést již konkrétnější formulace z Etického kodexu ČR, který říká, že: 1) Sociální pracovník má právo i povinnost upozorňovat širokou veřejnost i příslušné orgány na případy porušování zákonů a oprávněných zájmů občanů, 2) Zasazuje se o zlepšování sociálních podmínek a zvyšování sociální spravedlnosti tím, že podněcuje změny v zákonech, v politice státu i v politice mezinárodní, 3) Upozorňuje na možnost spravedlivějšího rozdělení společenských zdrojů a potřebu zajištění přístupu k těmto zdrojům těm, kteří to potřebují, 4) Působí na rozšíření možností a příležitostí ke zlepšení kvality života pro všechny osoby, a to se zvláštěm ohledem k znevýhodněným a postiženým jedincům a skupinám, 5) Sociální pracovník se podílí na zlepšení podmínek, které zvyšují

vážnost a úctu ke kulturám, které vytvořilo lidstvo, 6) Sociální pracovník požaduje uznání toho, že je zodpovědný za své jednání vůči osobám, se kterými pracuje, vůči kolegům, zaměstnavatelům, profesní organizaci a vzhledem k zákonným ustanovením, a že tyto odpovědnosti mohou být ve vzájemném konfliktu. (Havrdová, 1999).

I na základě předešlého textu, vyvstává však otázka, jak dalece mohou sociální pracovníci skutečně využít etický kodex ve své každodenní praxi? Sociální pracovníci často vykonávají své povolání v byrokratické organizaci. Již z její povahy vyplývá napětí mezi ideálem profesní autonomie a realitou hierarchických struktur, kterým vždy vládou pravidla. To znamená, že se etický kodex, o kterém se předpokládá, že jej budou sociální pracovníci aplikovat a dodržovat ve svém zaměstnání podle vlastní profesionální úvahy, se může často dostat do konfliktu s jasně definovanými organizačními pravidly organizace (Matoušek, 2003).

Podle Sarah Banks (2004) se nachází význam etických kodexů v těchto oblastech:

- Etický kodex vyjadřuje poslání profese.
- Poskytuje pravidla správného chování ve vztahu k profesi a je vodítkem pro etickou praxi.
- Zdůrazňuje status profese.
- Vytváří a zároveň udržuje profesní identitu.
- Kodex slouží jako podklad pro hodnocení konkrétní praxe ve vztahu k profesní etice.
- A v neposlední řadě reguluje chování profesionálů v oborech, chrání klienty sociální práce před zneužitím moci nebo zanedbáním povinností pracovníka.

Jak již bylo řečeno výše, jsou sociální pracovníci a pracovníce vázáni tak, jako v ostatních pomáhajících profesích při výkonu své práce, nejen legislativou, ale i Etickým kodexem sociálních pracovníků České republiky. Přičemž tento kodex by měl sloužit hlavně jako opora a ochrana sociálních pracovníků a pracovníků při výkonu své práce a současně splňovat funkci jakéhosi vodítka pro dodržování zásad etického

přístupu ke klientům, kolegům, zaměstnavateli, společnosti a v neposlední řadě k sobě samým (Macurová,2015).

1. 4 Povinnost mlčenlivosti pracovníka v sociálních službách

Povinnost mlčenlivosti a důvěrnosti informací pracovníka v sociálních službách je výslovně dána ust. § 100 odst. 1 zákona o sociálních službách č. 108/2006 Sb. v platném znění, jenž stanoví zaměstnancům poskytovatelů sociálních služeb povinnost zachovávat mlčenlivost o údajích, které se týkají osob, kterým jsou poskytovány sociální služby. V návaznosti na toto ustanovení právní předpisy ukládají sankce za porušení této povinnosti, a to: v závažnější trestněprávní rovině se může poskytovatel dopustit (a to i z nedbalosti, kdy se nemusí nezbytně jednat o úmyslné zavinění), trestného činu neoprávněného nakládání s osobními údaji, v rovině správněprávní pak přestupku podle zákona o sociálních službách s hrozbou pokuty ve výši až 50 000 Kč (Valnoha, Hořínová, 2014).

Povinnosti zachovávat mlčenlivost může být zaměstnanec poskytovatele sociálních služeb zproštěn dvěma způsoby. Za prvé samozřejmě přímo klientem, a to písemnou formou s uvedením rozsahu a účelu. Za druhé, a to i přes nesouhlas klienta, může zaměstnance poskytovatele sociálních služeb zbavit mlčenlivosti pouze soud, a to v souladu s ust. § 8 odst. 5 trestního řádu – tedy pro účely trestního řízení. (Tomašáková, 2016)

1. 4. 1 Povinnost mlčenlivosti zaměstnanců orgánů sociálně právní ochrany dětí

Jak uvádí Janebová (2009) vedle výše uvedeného se mlčenlivostí zabývá i zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí, ze kterého dle § 57 jasně vyplývá, že zaměstnanci zařízení sociálně právní ochrany jsou povinni zachovávat mlčenlivost o skutečnostech, se kterými se při vykonávání sociálně právní ochrany nebo v přímé souvislosti s ní seznámili. Na druhou stranu se povinnosti mlčenlivosti ovšem nelze dovolávat, jestliže mají být sděleny údaje sdělující podezření z týrání dítěte, zneužívání nebo ze zanedbávání péče o něj. Tuto povinnost mají státní orgány, zaměstnava-

telé a další právnické osoby, zejména pak školy, školská, zdravotnická a obdobná zařízení. Dále pak fyzické osoby, pokud jsou zřizovateli škol a další zařízení pro děti, a pověřené osoby (Janebová, 2009).

Jak hovoří zákon č. 359/1999 Sb., § 52 odst. 1 o sociálně právní ochraně dětí, jsou zaměstnanci orgánu sociálně právní ochrany dětí a dále zaměstnanci obce s rozšířenou působností zařazení do obecního úřadu, oprávněni v souvislosti s vykonávaným úkolů navštěvovat dítě a rodinu ve které žije, obydli v němž bydlí a také zjišťovat informace v místě bydliště dítěte nebo ve škole a ve školském zařízení, ve zdravotnickém zařízení, v zaměstnání a dalším prostředí, kde se dítě zdržuje to, jak rodiče nebo osoby odpovědné za výchovu dítěte o dítě pečují, v jakých sociálních podmínkách dítě žije a jaké má chování. Je tedy zřejmé, že výše uvedený zákon ukládá zaměstnancům povinnost mlčenlivosti o skutečnostech, se kterými se při provádění sociálně právní ochrany a v přímé souvislosti s tím seznámili. Tato skutečnost vyplývá také z § 15 odst. 1 zákona č. 101/2000 Sb. Zákon o ochraně osobních údajů.

Zaměstnanci v orgánech sociálně právní ochrany, zaměstnanci kraje zařazení do krajského úřadu, zaměstnanci obce zařazení do obecního úřadu a zaměstnanci obce s rozšířenou působností zařazení do obecního úřadu jsou dále povinni zachovávat mlčenlivost o osobě, která upozornila orgán sociálně právní ochrany dětí na závadné chování dětí jejich rodiče, jsou také povinni zachovávat mlčenlivost o místu pobytu rodiče, který se stal obětí domácího násilí v rodině s dítětem, a jsou rovněž povinni zachovávat mlčenlivost o údajích osob, jímž bylo dítě svěřeno do péče před osvojením, a také o místě pobytu tohoto dítěte (Zákon č. 359/1999 Sb.).

V souvislosti s povinností mlčenlivosti zaměstnanců orgánů sociálně právní ochrany dětí je ale třeba říci, že sdělení takových údajů, které jsou nezbytně nutné a spojené s prováděním a plněním úkolů sociálně právní ochrany dětí dle zákona č. 359/1999 Sb., nelze jednoduše a okamžitě považovat za porušení povinnosti mlčenlivosti. Typickým příkladem může být provádění šetření sociálního pracovníka v rodině a u lékaře. Je fakticky nezpochybnitelné, že bez využití nutného množství údajů by při

šetření nebylo možné dosáhnout ochrany práv dítěte – tedy prvotního cíle tohoto šetření. Podíváme-li se na tuto situaci, dá se tedy říci, že při provádění úkonů v rámci tohoto zákona, se tak zaměstnanec orgánu sociálně právní ochrany dětí nebo obecního úřadu, nemůže dopustit porušení mlčenlivosti, pokud pracuje s údaji, které jsou nutné a souvisí s jím prověřovanými věcmi (Zákon č. 359/199 Sb.)

1. 5 Oznamovací povinnost sociálního pracovníka

Sociální služby jsou ze své podstaty využívány osobami v nepříznivé životní situaci. Tyto osoby mnohdy přichází s citlivými tématy a vyžadují jednak empatický, ale zároveň i profesionální přístup všech zaměstnanců poskytovatele sociálních služeb. Nezpochybnitelně se jedná o vztah založený na důvěře a pracovníci v sociálních službách mají často strach, jak s klientem komunikovat o hranicích, které má jejich mlčenlivost. Mají obavu, aby nebyla narušena důvěra, aby klienta nepoškodili tím, že oznamovací povinnost splní (Tomaščáková, 2016).

Problematika oznamovací povinnosti vyplývá ze zák. č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku a pojednává o jejím vztahu k povinnosti zachovávat mlčenlivost při poskytování sociálních služeb podle zák. č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Hlavní otázkou je, kdy vzniká oznamovací povinnost sociálního pracovníka ve smyslu trestního zákoníku a kterých trestných činů se týká (Tomaščáková, 2016).

Názorný příklad této problematiky můžeme najít u Nečasové (2001), která uvádí příklady od Sarah Banks z kazuistik, které zpracovávali studenti na praxi ve Velké Británii. Následující situace může pramenit z nedostatku zkušeností a znalostí v neznámé situaci. Příklad: Mladá dívka, která dochází do denního centra pro mládež, požádala dobrovolníka, který zde pracuje, zda by se nemohl v centru sejit s ní a s jejím otcem. Dívka uvedla, že otec je na ni zlý. Dobrovolník se nejdříve poradil s vedoucím centra - ten k setkání neměl žádné výhrady. Otec i dívka dobrovolníka hned na začátku setkání požádali, aby jim slíbil plnou diskrétnost, což dobrovolník udělal. Později se však dozvěděl o hrubém násilí a zneužívání, které měl otec páchat na dívce. Nastalo u něj tedy dilema: Má respektovat diskrétnost a dodržet svůj slib nebo má věc oznámit vedoucímu a příslušným orgánům? Rozhodnutí: Je třeba zvážit význam diskrétnosti

vzhledem k zájmu dívky a nebezpečí, které z porušení nebo dodržení diskrétnosti pro ni plyne, vždy je tedy třeba zaměřit se výhradně na dobro pro onu dívku. V našich podmínkách podléhá trestný čin týrání svěřené osoby ohlašovací povinnosti - řešení dilematu přesto není jednoznačné. Zkušenější kolega by pravděpodobně svým klientům nejdříve objasnil, že existují určité případy, kdy nemůže zajistit plnou diskrétnost. Na druhou stranu možná by klientce diskrétnost slíbil, protože by si uvědomoval, že dívka má na srdci něco, s čím by se možná jinak nikomu vůbec nesvěřila. Vycházel by v tomto případě z toho, že dobro klientky je nejdůležitější. Dobrovolník se rozhodl, že příště seznámí účastníky hned na začátku setkání s tím, že určitý typ informací je povinen oznámit. Tak se vyřeší problém týkající se důvěry.

I z výše uvedeného důvodu je vhodné klienta informovat nejen o podmínkách poskytování sociální služby, ale i o tom, že zákonem stanovená mlčenlivost má své hranice. I přestože zákon sice poučení klienta v takto širokém rozsahu nevyžaduje, dá se vycházet z toho, že je-li tato problematika klientovi srozumitelně vysvětlena tak, aby skutečně pochopil, jak bude s jeho údaji nakládáno a jaké informace budou případně oznámeny, potažmo komu a proč, pravděpodobně to klientova zcela zbaví počáteční obavy či nedůvěry. V neposlední řadě tento postup dává klientovi pravomoc rozhodnutí, jaké informace chce poskytovateli sociálních služeb vůbec poskytnout s vědomím případných následků (Tomaščáková, 2016).

Přesto však, jak uvádí Janebová (2009), nad sociálními pracovníci a pracovníky, stejně jako nad dalšími občany České republiky visí tzv. Damoklův meč Trestního zákona č. 40/2009 Sb. v platném znění, který vymezuje situace, kdy samo neoznámení trestného činu se trestným činem stává. Jedná se za prvé o „nepřekážení trestného činu“, který se týká trestných činů, které jsou zrovna páčány nebo které se připravují. Z řady přesně vyjmenovaných trestných činů jsou pro sociální pracovníky a pracovníce podstatné především činy jako vražda (§ 140), zabití (§ 141), těžké ublížení na zdraví (§ 145), nedovolené přerušování těhotenství bez souhlasu těhotné ženy (§ 159), loupež (§ 173), znásilnění (§ 185), pohlavní zneužití (§ 187), týrání svěřené osoby (§ 198), krádež podle § 205 odst. 5, podvodu podle § 209 odst. 5, pojistný podvod podle § 210 odst. 6 (majetkové trestné činy se vztahují pouze na „škodu

velkého rozsahu“, tj. na škodu dosahující nejméně 5 milionů Kč) a nedovolená výroba a jiné nakládání s omamnými a psychotropními látkami a jedy (§ 283). Přičemž zde platí, že kdo „spáchání nebo dokončení takového trestného činu nepřekazí, bude potrestán odnětím svobody až na tři léta“. Zároveň také platí, že „překazit trestný čin lze i jeho včasným oznámením“.

Za druhé se jedná o „neoznámení trestného činu“, kdy jde o čin, který se již stal a pro sociální práci jsou aktuální především vražda (§ 140), těžké ublížení na zdraví (§ 145) a týrání svěřené osoby (§ 198). I zde platí, že kdo „takový trestný čin neoznámí bez odkladu státnímu zástupci nebo policejnímu orgánu bude potrestán odnětím svobody až na tři léta“. Trestnost zaniká, nemohl-li dotyčný „oznámení učinit, aniž by sebe nebo osobu blízkou uvedl v nebezpečí smrti, ublížení na zdraví, jiné závažné újmy nebo trestního stíhání“. Přestože oznamovací povinnost nemá advokát nebo jeho zaměstnanec, který se dozví o spáchání trestného činu v souvislosti s výkonem advokacie nebo právní praxe, ani duchovní registrované církve a náboženské společnosti s oprávněním k výkonu zvláštních práv, dozví-li se o spáchání trestného činu v souvislosti s výkonem zpovědního tajemství nebo v souvislosti s výkonem práva obdobného zpovědnímu tajemství, vůči sociálním pracovníkům a pracovníkům se žádné výjimky ze zákona nevztahují (Janebová, 2009).

1. 5. 1 Oznamovací povinnost pracovníka u sociálně právní ochrany dětí

Jak je již výše uvedeno oznamovací povinnost se vztahuje k povinnostem vyplývajícím z Trestního zákona č. 40/2009 Sb. U orgánu sociálně právní ochrany dětí je upravena také v zákonu č. 359/1999 Sb. zákon o sociálně právní ochraně dětí (Janebová 2009).

Jak je uvedeno v §7 zákona č. 359/1999 Sb. každý je oprávněn upozornit orgán sociálně právní ochrany na porušení povinností nebo zneužití práv vyplývajících z rodičovské odpovědnosti, a na skutečnost, že rodiče nemohou plnit povinnosti vyplývající z rodičovské odpovědnosti.

Zákon č. 359/1999 Sb. též stanoví, že bez ohledu na povinnost zachovávat mlčenlivost je povinnost poskytnout informace orgán sociálně právní ochrany dětí, a to

i bez souhlasu klienta v případech, kdy se jedná o podezření z týrání, zneužívání dítěte či zanedbávání péče o něj. Povinnost však na rozdíl od trestního zákoníku není formulována jako oznamovací, ale spočívá pouze v povinnosti poskytnout na informace na žádost. Pokud jde o rozsah poskytovaných informací, mělo by se jednat pouze o ty informace, které souvisí s podezřeními výše uvedenými.

Oznamovací povinnost se týká také všech skutečností, které nasvědčují tomu, že jde o ohrožené nebo problémové děti. Na mlčenlivost se přitom nelze odvolávat. Přestože je tato povinnost vymezena velmi široce, nelze ji zřejmě podávat tak, že by pověřená osoba v těchto všech případech měla povinnost poskytovat jakékoliv informace. Smyslem této oznamovací povinnosti je poukázat na možnost, že nějaké dítě může být ohroženo. Poté je na orgánu sociálně právní ochrany dětí, aby sám začal zjišťovat, jaký je stav věci (Zákon č. 359/1999 Sb.).

Hranice mezi povinnostmi zachovávat mlčenlivost a plnit oznamovací neboli ohlašovací povinnost není vždy jasně patrná. Pokud takový případ nastane, může být pro zaměstnance poskytovatele sociálních služeb velmi zásadní pečlivá práce s klientskou dokumentací. Jelikož případná podezření z pochybení (tedy porušení mlčenlivosti či naopak nesplnění oznamovací povinnosti) mohou být šetřena i o několik let později. Jedinou oporou poté mohou být pro zaměstnance poskytovatele sociálních služeb zápisy z konzultací s klientem, v nichž jsou uvedeny všechny zjištěné informace a poznámky k věrohodnosti klienta, i jím sdělované informace, jsou zde zaznamenány úvahy o možnosti naplnění účelu oznamovací povinnosti při překažení či oznámení trestného činu, a také důvody, proč oznamovací povinnost byla či nebyla splněna (Tomaščáková, 2016).

2 Cíl práce a výzkumné otázky

2.1 Cíl práce

Cílem bakalářské práce bylo zmapovat zkušenosti sociálních pracovníků na poli sociálně právní ochrany dětí s konfliktem povinné mlčenlivosti a ohlašovací povinnosti.

2.2 Hlavní výzkumná otázka

Byla stanovena hlavní výzkumná otázka:

Rozlišují sociální pracovníci v sociálně právní ochraně dětí etické a právní hledisko dilematu? Upřednostňují sociální pracovníci v sociálně právní ochraně dětí ve svém rozhodování právní nebo etický způsob uvažování?

2.3 Dílčí výzkumné otázky

Pro zodpovězení hlavních výzkumných otázek byly stanoveny 3 dílčí výzkumné otázky:

DVO1: Jak sociální pracovníci v sociálně právní ochraně dětí zvládají etická dilemata v rámci povinné mlčenlivosti a ohlašovací (oznamovací) povinnosti?

DVO2: Setkal/a jste vy osobně s dilematem povinné mlčenlivosti a oznamovací povinností?

DVO3: Pokud ano, jakým způsobem případné dilema řešíte?

3 Metodika

3. 1 Použitá metodika výzkumu

Pro zodpovězení výzkumných otázek byla použita metoda kvalitativního výzkumu založena na polostrukturovaných rozhovorech s otevřenými otázkami. Rozhovory byly prováděny s cíleně vybranou skupinou sociálních pracovníků, pracujících v oblasti sociálně právní ochrany dětí.

3. 2 Popis výzkumného nástroje

Pro bakalářskou práci byla zvolena metoda kvalitativního sběru dat s technikou polostrukturovaného rozhovoru s předem stanovenými otevřenými otázkami. Podle Miovskeho (2006) je tato technika nejrozšířenější podobou metody rozhovoru, kdy má tazatel předem připravené otázky, na které se bude účastníků výzkumu ptát. Existuje tedy předem dané schéma rozhovoru, které je pro tazatele závazné a řídí se jím.

Rozhovory byly prováděny v prostorách městských úřadů v kancelářích jednotlivých sociálních pracovníků. K rozhovoru jsme měli dostatek soukromí. Všechny rozhovory jsem zaznamenávala písemně na papír, přičemž dotazovaní byli informováni o tom, že všechny získané údaje budou anonymní a budou použity výhradě ke zpracování mé bakalářské práce.

Rozhovor byl strukturován na základě dvou hlavních výzkumných otázek a tří dílčích výzkumných otázek. Každý rozhovor trval přibližně 20 minut

Zjištěné údaje byly zpracovány pomocí kvalitativní analýzy – otevřeného kódování. Kompletní přepis jednotlivých rozhovorů bude k dispozici u autorky bakalářské práce.

3. 3 Popis výzkumného souboru

Výzkumný soubor byl vytvořen pomocí metody prostého záměrného (účelového) výběru. Prostý záměrný výběr je forma záměrného (účelového) výběru, kdy vybíráme respondenty, kteří jsou pro výzkum vhodní. Miovský (2006) definuje prostý záměrný výběr výzkumného vzorku jako postup, kdy cíleně vyhledáváme a vybíráme osoby, které jsou pro účast ve výzkumu vhodné a zároveň s ním souhlasí, bez uplatnění dalších specifických metod a strategií. Účastníci tedy splňují určité kritérium nebo soubor daných kritérií.

Celkem bylo osloveno 7 sociálních pracovníků orgánu sociálně právní ochrany dětí, které naplňovaly kritérium a byly ochotny se zapojit do výzkumu a poskytnout rozhovor. Pokusila jsem se získat respondenty z různých věkových kategorií, s odlišnou délkou praxe (tab. 1). Z důvodu výrazně většího počtu žen v oblasti orgánu sociálně právní ochrany dětí se mi i přes mou snahu nepodařilo získat zástupce z řad mužů. Z důvodu již dřívější spolupráce se mi podařilo navázat komunikaci s několika pracovišti Odboru sociálních věcí. Tato pracoviště byla na úrovni jak obce s rozšířenou působností, okresního města, tak i města krajského. S ohledem na malý počet respondentů záměrně neuvádím konkrétní úřady, kde byly rozhovory prováděny. Respondentky byly seznámeny s otázkami a s použitím těchto rozhovorů k mé bakalářské práci. Byly také ujištěny, že použitý materiál bude zcela anonymní.

Tabulka 1 Sociodemografické údaje o respondentech

Sociální pracovník	Pohlaví	Věk	Délka praxe
A	žena	35	9 let
B	žena	40	5 let
C	žena	51	28 let
D	žena	29	8 let
E	žena	55	30 let
F	žena	28	7 let
G	žena	49	25 let

Zdroj: vlastní výzkum

3. 4 Otevřené kódování

Otevřené kódování je dle Miovskeho (2006) důležitým krokem, kdy jsou významové jednotky složeny z pojmů, které označují jednotlivé události, např. pocity, jevy, soudy. Třídou těchto pojmů označujeme jako *kategorie*, ty vznikají tím, že dochází k porovnávání a třídění významových jednotek a v nich obsažených pojmů a snažíme se zjistit, zda náleží nebo nenáleží jinému podobnému jevu. Vzájemný nesoulad při kódování může zároveň zcela znehodnotit výsledek pozorování.

3. 5 Harmonogram výzkumu

Harmonogram výzkumu byl rozdělen do několika fází:

V první fázi byl proveden sběr informací k danému tématu formou dostupné literatury. Tyto informace byly prospěšné z hlediska orientace dané problematiky. V druhé fázi byly zpracovány získané informace z literatury, z kterých byla vytvořena teoretická část, která byla v průběhu z pracování postupně doplňována o nově získané informace z literatury.

V další fázi byly připraveny otázky k rozhovorům a následně v únoru 2019 zahájen vlastní výzkum se sociálními pracovníky Odboru sociálních věcí orgánu sociálně právní ochrany dětí. V poslední fázi bylo provedeno shrnutí získaných dat a jejich interpretace.

Výsledkem bylo seznámit se s názory sociálních pracovníků v oblasti sociálně právní ochrany dětí a zjistit, zda rozlišují etické a právní hledisko dilematu povinné mlčenlivosti a ohlašovací (oznamovací) povinnosti a zda upřednostňují sociální pracovníci v sociálně právní ochraně dětí ve svém rozhodování právní nebo etický způsob uvažování.

4 Výsledky a jejich interpretace

V praktické části této bakalářské práce jsou uvedeny informace získané kvalitativním výzkumem technikou polostrukturovaného rozhovoru s vybranými sociálními pracovníky orgánu sociálně právní ochrany dětí.

4.1 Záznamy rozhovorů se sociálními pracovníky

4.1.1 Sociální pracovník A

Žena, 35 let, délka praxe: 9 let

Tato sociální pracovnice uvedla, že rozlišuje v sociálně právní ochraně dětí etické a právní hledisko dilematu především u rozhodovacích procesů ohledně úpravy rodičovské odpovědnosti k nezletilým dětem.

Ve svém způsobu uvažování při rozhodování u ní vždy převažuje hledisko právní. Velkou roli v tom má její osobní zkušenost, kdy se u jednoho případu přiklonila k etickému uvažování, přičemž toto hledisko měla později hájit u soudu. Ten ovšem pro její rozhodnutí pochopení neměl a neshledal její postup správným. Tato zkušenost na ni měla velký vliv, a když se nyní dostane do konfliktu z hlediska práva a etiky, volí vždy hledisko právní.

Na otázku jak zvládá etická dilemata v rámci povinné mlčenlivosti a oznamovací povinnosti uvedla, že jako sociální pracovnice v orgánu sociálně právní ochrany dětí mají vzhledem k oznamovací povinnosti prolomenou mlčenlivost, podobně jako je tomu i u jiných organizací a to především pokud by se jednalo o týrané, zneužívané nebo zanedbávané dítě.

K otázce, zda se osobně setkala s dilematem povinné mlčenlivosti a oznamovací povinnosti se víceméně vyjádřil už u druhé otázky. Že tedy v minulosti ano. Nyní již toto dilema neřeší. Přiznala, že je to z části i kvůli tomu, že se chce vyhnout případným nepříjemnostem, a tak se prostě řídí právem.

S tím souvisí i její poslední odpověď, její reakce byla dát přednost etickému uvažování. Což se z pohledu soudu neukázalo jako správné. Přesto se domnívá, že její uvažování bylo správné a ve prospěch jejího klienta.

4. 1. 2 Sociální pracovník B

Žena, 40 let, délka praxe: 5 let

Druhá respondentka uvedla, že určitě rozlišuje právní a etické hledisko dilematu.

Ve svém uvažování upřednostňuje právní způsob rozhodování. Dle jejího názoru je právo vždy nadřazeno etice. V tomto ohledu nepřipouští žádných pochyb nebo různých názorů.

Na tento názor navazuje i její odpověď ohledně etických dilemat v rámci povinné mlčenlivosti a oznamovací povinnosti, kdy uvedla, že v souladu se zákonem dodržuje oznamovací povinnost. Stejně tak dodržuje povinnou mlčenlivost. Upozornila, že je vždy nutné dodržovat zákonné normy a podle toho se řídit.

Z tohoto hlediska vyplynula i logická odpověď, že s dilematem v této oblasti se nesešla, protože vždy respektuje zákon. A pokud se řídí podle něj, není prostor pro pochyby a případná dilemata. Domnívá se, že etika je i v právu tak ukotvena, aby na sebe tyto dvě oblasti navzájem navazovaly.

Poslední otázka proto zůstala bez odpovědi, tyto dilemata neřeší.

4. 1. 3 Sociální pracovník C

Žena, 51 let, délka praxe: 28 let

Třetí respondentka uvedla, že rozlišuje právní a etické hledisko dilematu. Podrobněji se nevyjádřila.

Ve svém rozhodování upřednostňuje vždy právní způsob uvažování. Kladla velký důraz na to, že je vždy bezpodmínečně nutné respektovat zákon a jednat podle něj.

Stejně se staví i k možnému etickému dilematu v rámci povinné mlčenlivosti a oznamovací povinnosti. Uvedla, že striktně dodržuje povinnou mlčenlivost, avšak oznamovací povinnost v rámci zákona také. Jako naprosto jasnou uvedla problematiku týraného dítěte. Hovořila v této záležitosti velmi rozhodně, tedy že zákon hovoří jasně a není prostor pro možné dilema.

Osobně se s dilematem povinné mlčenlivosti a oznamovací povinnosti nesešla, právě z důvodu jasného chování vymezeného zákonem.

I zde poslední otázka zůstala nezodpovězená, toto dilema v rámci výkonu své profese neřeší.

4. 1. 4 Sociální pracovník D

Žena, 29 let, délka praxe: 8 let

Tato sociální pracovnice odpověděla, že jasně rozlišuje a vnímá právní a etické hledisko dilematu. Vnímá aplikaci zákonů v praxi a následný důsledek v reálných případech.

Z hlediska upřednostňování etického nebo právního rozhodování u ní v prvních chvílích nejprve převládá etické uvažování, které ovšem následně nesmí být v rozporu se zákonem a v rámci nejlepších zájmů dětí a poté také jejich rodin.

Zvládání tohoto dilematu ji přijde často velmi těžké. Uvádí, že se vždy snaží být empatická a proto jí toto rozhodování někdy může dělat problémy. Pokud se do takové situace dostane, snaží se tyto věci co nejvíce prokonzultovat s kolegy a nadřízenými. Tento postup ji pomáhá v rozhodování, sdílení zkušeností s kolegy bere jako velké pozitivum.

Osobně se s dilematem povinné mlčenlivosti a oznamovací povinnosti v minulosti již setkala s dětským klientem. Je to však spíše ojedinělé, pravidelně se s ním neseťkává a je za to ráda.

V případě, že se do této situace dostane, zjišťuje od různých spolupracujících subjektů co nejvíce informací, aby její rozhodnutí bylo co nejvhodnější v dané situaci. A hlavně, aby neohrozilo dítě.

4. 1. 5 Sociální pracovník E

Žena, 55 let, délka praxe: 30 let

Další respondentka uvedla, že vnímá rozdíl mezi etickým a právním hlediskem. V teoretické rovině je s ním seznámena. V praxi se však jednoznačně kloní k právnímu hledisku, dilema tak pro ni nemá nijak velký význam.

Ve svém uvažování upřednostňuje jednoznačně právní jednání. Uvádí, že tento způsob uvažování je nutné vždy striktně dodržovat a jednat podle práva. Jiná možnost pro ni nepřipadá v úvahu, a proto nad ní nijak nepřemýšlí. Dále uvádí, že pokud by preferovala etické jednání, bylo by to pro ni těžko obhajitelné, i kdyby tak jednat chtěla. Je tak podle ní možné, že právě proto za ty roky, co působí v oblasti sociálně právní ochrany dětí, etické hledisko jde do pozadí a přemýšlí víceméně pouze v právní rovině.

Na stejné bázi je pro ni tedy i zvládání této problematiky. Povinnou mlčenlivost naprosto dodržuje, ale oznamovací také. Opět vše jasně v rámci zákona. Vždy se řídí v obou směrech zákonem a jediná tak. Jak je tedy stanoveno v zákoně – tak jedná a není zde, podle jejího názoru, prostor pro nějak jiná řešení. Nakonec po krátké úvaze naznačila, že to pro ni vlastně ani není dilematem. Myslí si, že když něco bude protiprávní, tak to nebude ani etické.

Proto se s tímto dilematem nikdy ani nesešla. Podle ní to není možné, protože vždy respektuje a jedná podle zákona. Necítí v sobě, že by něco mělo být jinak. Uznává, že zamyslet se nad tím v určité situaci může, ale to tak všechno.

V poslední otázce opět říká, že je vždy respektovat zákon.

4. 1. 6 Sociální pracovník F

Žena, 28 let, délka praxe: 7 let

Tato sociální pracovnice rozlišuje právní a etické hledisko. Řídí se zákonem, přesto však někdy spatřuje v důsledcích jeho aplikace problém. Uvádí, že ne vždy, co je dáno zákonem vnímá s ohledem na klienta jako to nejlepší. Snaží se tedy, dle jejích slov, chovat prostě lidsky.

Co se týče jejího uvažování a rozhodování v dané problematice, nejdříve se na danou situaci přirozeně dívá z hlediska etického uvažování. Poté ale rozhoduje v rámci zákona a samozřejmě v co nejlepším zájmu klienta. Ví, že nikdy nesmí dojít k rozporu se zákonem. Přiznává ale, že někdy by raději jednala více eticky, tak, jak to cítí. Ale ví, že to není možné.

Etická dilemata v rámci povinné mlčenlivosti a oznamovací povinnosti jsou pro ni osobně, někdy velmi těžká. U určitých situací je to pro ni jasné, například pokud dojde k týrání nebo zneužívání dítěte. V případech, kdy je na pochybách nerada rozhoduje o správném řešení sama. Prvním krokem je pro ni konzultace s dalšími sociálními pracovníky a také s jejím vedoucím odborem. Přiznává, že je ráda, že se jí to nestává moc často.

S dilematem povinné mlčenlivosti a oznamovací povinnosti se osobně již v minulosti setkala.

V řešení této záležitosti vždy nejprve myslí na svého klienta. Snaží se získat co nejvíce dostupných informací ze všech oblastí života dítěte. Uvádí jako nutnost získání komplexních informací. Poté se rozhoduje tak, aby její rozhodnutí bylo pro klienta co nejlepší, podle zákona i podle jejího svědomí.

4. 1. 7 Sociální pracovník G

Žena, 49 let, délka praxe: 25 let

V pořadí sedmá respondentka uvedla, že etické a právní hledisko dilematu teoreticky rozlišuje. Pokud ale nastane, vyřeší ho podle ní zákon.

Osobně ve svém rozhodování zcela jasně upřednostňuje právní způsob uvažování. Dle jejího názoru je třeba vždy respektovat zákon. Uvádí, že nelze jednat etickým způsobem, pokud by to nebylo v rámci zákona. I kdyby chtěla, není to možné. Vše je dle jejího názoru dáno jasně.

Etická dilemata v rámci povinné mlčenlivosti a oznamovací povinnosti zvládá jasně a navazuje odpovědí na předchozí otázku. Povinnou mlčenlivost striktně dodržuje, stejně tak oznamovací povinnost – vždy se řídí tím, co říká zákon.

S dilematem se neseťkala.

Jelikož dilema neřeší a nesetkala se s ním, uvádí u poslední otázky, že této oblasti opravdu žádné dilema nemá – vše je dáno zákonem, podle toho se řídí v práci se svými klienty. Pokud by přece jen nějaký rozpor nastal- vždy se bude při výkonu svého povolání řídit hlediskem právním.

4. 2 Výsledky

Výsledky jsem rozdělila do čtyř okruhů:

- Identifikace dilemat
- Etické a právní hledisko
- Mlčenlivost a oznamovací povinnost
- Osobní zkušenosti s dilematy a jejich řešení

V prvním okruhu jsou zaznamenány výsledky poznatků, zda vůbec sociální pracovníci v sociálně právní ochraně dětí vnímají dilema, které v jejich profesi může vyvstat. Řeší problematiku mezi právním a etickým hlediskem? Dotýká se jich tato problematika?

Druhý okruh je zaměřen na to, co ve svém jednání sociální pracovníci upřednostňují ve svém zaměstnání. Pokud se dostanou do složité situace s více možnými východisky, jak se zachovají? Hrají v jejich rozhodování důležitou rolí spíše etické nebo právní aspekty?

Třetí okruh se věnuje otázkám, jak zvládají etická dilemata v oblasti povinné mlčenlivosti a oznamovací povinnosti. Je zde prostor pro rozdílné názory?

Ve čtvrtém a zároveň posledním okruhu mě zajímalo, jestli se samy setkaly za dobu své praxe s tímto dilematem a pokud ano, jakým způsobem ho řešily.

4. 2. 1 Identifikace dilemat

V této části je uvedeno, jakým způsobem a zda vůbec respondentky vnímají rozdíl mezi etickým a právním hlediskem dilematu. Výsledky jsou kódovány z odpovědí, které sociální pracovnice poskytly na otázky typu: Pociťujete rozdíl mezi právním a etickým hlediskem dilematu? Dotýká se Vás tato problematika?

Všechny respondentky odpověděly, že toto dilema vnímají. Pokud jsme rozvedly rozhovor do podrobností, každá sociální pracovnice má na toto dilema jiný názor. Sociální pracovnice D ji vnímá jako aplikaci zákonů v praxi a následný důsledek v reálných případech. Sociální pracovnice E uvedla, že rozdíl jistě vnímá, avšak spíše z teoretického hlediska. V rozhovorech se však vyskytl i názor (sociální pracovnice F), že je sice jasné, že se řídí právním hlediskem, ale nemůže říci, zda je toto právní hledisko vždy tím nejlepším pro klienta. Tato respondentka uvádí, že někdy by raději jednala více z hlediska etického uvažování, ale bojí se, že to není možné, aby nedošlo k rozporu se zákonem.

SP-E: „*Tak rozlišuju, spíš tam vnímám rozdíl, to ano. Co se týče teorie, samozřejmě o něm vím. Ale to je prostě teorie.*“

SP-F: „*Rozlišuji to, to určitě. Zase je ale jasné, že se řídím zákonem, tak ono to ani jinak nejde. Ale jako nemůžu říct, že bych s tím někdy neměla problém. Třeba to občas cítím jinak, nebo tak. Když to jde, snažím se tak nějak, nechci říct obejít zákon, to jako ne. Spíš ho použít co nejvhodněji nebo ne tak striktně, prostě aby to bylo nejlepší pro toho klienta... tak nějak lidsky.*“

4. 2. 2 Etické a právní hledisko

Tato oblast je zaměřena na to, co sociální pracovníci v sociálně právní ochraně dětí při výkonu svého zaměstnání upřednostňují, pokud jsou nuceni se rozhodnout.

Téměř všechny sociální pracovnice uvedly, že ve svém rozhodování upřednostňují právní hledisko (sociální pracovník A, B, C, E a G). Některé dokonce řekly (sociální pracovnice B a E), že je to z důvodu toho, že na etiku se nelze odvolávat a obhájit ji například u soudního řízení. Sociální pracovnice A přiznává, že velkou roli v tom hraje jeho osobní zkušenost, kdy v minulosti jednala více z hlediska etického uvažování, přičemž u soudního řízení bylo respondentce toto v podstatě vyčteno a nedokázala obhájit svůj názor. Od té doby jedná vždy podle právního hlediska. Sociální pracovnice F přiznává, že by někdy raději jednala více z etického hlediska, jelikož to tak přirozeně více cítí, ale myslí si, že to není možné.

SP-A: „ Jako musím říct, že fakt velkou roli v tom hraje moje osobní zkušenost, kdy sem se u jednoho případu, který sem kdysi řešila, jednala víc eticky než právně. Akorát tam pak byly nějaký problémy, tak to došlo až k soudu a já si to tam měla obhájit. Snažila jsem se, ale prostě ten soud úplně pro moje rozhodnutí pochopení neměl. Můžu říct, že od té doby jedním prostě podle právního hlediska ať je to jak chce, i kdybych to cítila nějak jinak nebo tak. “

SP-B: „ Když mám rozhodnout, upřednostňuju právní způsob rozhodování. Podle je prostě právo vždycky nadřazené etice. V tomhle mám fakt jasno, když bych se měla rozhodnout, vždycky zvítězí právo a budu podle něj jednat. Na tu etiku se nějak nejde odvolávat ... “

SP- C: „ Vždycky upřednostňuju právní způsob uvažování. Ono je vždycky nutné ten zákon respektovat a jednat podle něj. Tady podle mě není co řešit. “

SP- E: „ Jednoznačně právní uvažování. Jiná možnost nepřipadá v úvahu a proto nad ní ani nepřemýšlím. Víte, já už tohle dělám opravdu dlouho, takže možná už jsem i tak nějak otupěla a nějakou etiku neřeším. “

4. 2. 3 Mlčenlivost a oznamovací povinnost

Třetí okruh se věnuje otázkám toho, jak zvládají etická dilemata v oblasti povinné mlčenlivosti a oznamovací povinnosti. Zákon v tomto ohledu hovoří poměrně jasně, přesto mě zajímalo, zda u sociálních pracovníků někdy nevznikají pochyby.

Většina respondentek (B, C, E a G) okamžitě uvedla, že dodržují povinnou mlčenlivost striktně podle zákona, stejně tak ale oznamovací povinnost- vždy se řídí zákonem. Některé sociální pracovnice (A, B, F) zdůraznily prolomenou mlčenlivost, pokud se jedná o problematiku týraného, zanedbávaného a zneužívaného dítěte. Některé však tuto problematiku nevidí tak jednoznačně, respektive v ní spatřují různá úskalí (sociální pracovnice D a F). Sociální pracovnice D uvádí, že mu toto dilema dělá problémy možná proto, že je hodně empatický člověk a často se jí to velmi dotýká.

SP-A: „ Tak jelikož jsme sociálně právní ochrana dětí, tak máme vzhledem k oznamovací povinnosti prolomenou mlčenlivost, že jo, hlavně pokud by se jednalo o dítě týrané, zanedbávané nebo zneužívané. Tam je ta oznamovací povinnost jasná.“

SP-B: „ Jasně podle zákona dodržuji oznamovací povinnost. Stejně tak ale povinou mlčenlivost. Prostě vždycky je nutné řídit se podle zákona, podle norem a podle toho taky rozhodovat.“

SP-C: „ V téhle oblasti naprosto striktně dodržuju povinnou mlčenlivost, ale tu oznamovací povinnost v rámci zákona taky. Hlavně u problematiky týraného dítěte, například. Zase si myslím, že není úplně nad čím přemýšlet. Ten zákon to jasně vymezuje.“

SP-D: „ Je to často těžké, myslím, že jsem hodně empatický člověk, takže mi to někdy prostě dělá problémy.“

4. 2. 4 Osobní zkušenosti s dilematy a jejich řešení

V poslední oblasti jsem se pokusila navázat na problematiku povinné mlčenlivosti a oznamovací povinnosti sociálních pracovníků v oblasti sociálně právní ochrany dětí. Zajímalo mě, jestli se sami setkali za dobu své praxe s tímto dilematem a pokud ano, jakým způsobem ho řešili.

Čtyři sociální pracovnice (B, C, E a G) uvedly, že za celou svou dosavadní kariéru se s tímto problémem neseťkaly. Z velké části to navazuje na předchozí otázku, kdy tyto sociální pracovnice opět uvedly, že to u nich není možné, protože vždy respektují zákon a neumí si tato dilemata v praxi představit. Zbylé tři respondentky (A, D a F) se s problematikou povinné mlčenlivosti a sociální osobně setkaly. Jelikož respondentky E a G toto dilema neřeší, opět uvedly, že v této oblasti je vše dáno zákonem a není zde prostor pro etické dilema. Pokud by se přece jen nastal rozpor, budou se vždy při výkonu svého zaměstnání řídit právním hlediskem. Sociální pracovnice A navazuje na své předešlé odpovědi, tedy že v momentě, kdy v minulosti v sobě toto dilema řešila, opravdu jednala podle toho, co cítila jako správné. Respondentky D a F se shodují na tom, že pokud se dostanou do situace, kdy jsou na pochybách, snaží se problém prokonzultovat s dalšími sociálními pracovníky- tedy svými kolegy a poté i se svým nadřízeným. Vidí velké pozitivum v tom, že mohou svůj názor řešit s někým kompetentním a nestranným a získat tak více pohledů na danou věc, aby správně rozhodly ve prospěch klienta.

SP-B: „*Logické je, že se s tímhle setkat nemůžu. Řídím se podle zákona, takže není prostor pro nějaké pochyby nebo dilemata. Ta etika je podle mě v tom právu tak ukotvena, aby to šlo ruku v ruce.*“

SP-D: „*Jo setkala, s jedním dětským klientem. Nechci to nějak rozebírat a jsem ráda, že je to spíš výjimka, kdy tohle řeším. Když se mi to stane, a fakt to nemám ráda, snažím se tyto věci co nejvíce prokonzultovat s kolegy či nadřízeným. To mi pomáhá.*“

SP-F: „*Vždycky nejdřív myslím na klienta- tedy dítě. Snažím se získat co nejvíce dostupných informací ze všech sfér života klienta. Potřebuji komplexní informace. Až potom rozhodují, tak aby toto rozhodnutí bylo co nejlepší.*“

5 Diskuze

V rámci této kapitoly se pokusím o shrnutí výsledků, které jsem získala z rozhovorů se sociálními pracovníky Odboru sociálně právní ochrany dětí ohledně jimi vnímané problematiky konfliktu povinné mlčenlivosti a oznamovací povinnosti, kdy mohou být postaven před dilema rozhodování se v rámci práva či etiky.

Rozhovory by měly doplňovat poznatky z literatury a podat tak autentičtější pohled na tuto problematiku. V rámci výzkumného vzorku jsem hovořila se sedmi sociálními pracovníci a domnívám se, že mi bylo poskytnuto dostatek informací, ze kterých jsem mohla vycházet.

Na začátku těchto rozhovorů byly sociální pracovníce tématem a otázkami poněkud zaskočeny. Některé nemohly úplně pochopit, jak chci danou problematiku zkoumat a zda mi dokáží kvalifikovaně odpovědět. Snažila jsem se jim vysvětlit, že i pro ně může jít o zajímavou myšlenku, kterou se asi běžně ve výkonu svého povolání nemají čas zabývat a může být obohacující a do jisté míry uvolňující se nad touto problematikou sociální práce na chvíli pozastavit.

Dle J. Jankovského a A. Škulecové (2004) se zdá, že si význam etických aspektů v sociální práci, nebo řekněme problémů s etikou souvisejících, mnohem více a intenzivněji uvědomujeme až při výkonu svého povolání, které je spojeno s volbou a rozhodováním člověka v konkrétních situacích. První otázka položená respondentkám si kladla za cíl zjistit, zda vůbec vnímají dilema, které v jejich profesi v rámci povinné mlčenlivosti a oznamovací povinnosti může nastat. Zda vůbec řeší možnou problematiku mezi právním a etickým hlediskem v této oblasti. Všechny respondentky odpověděly, že rozdíl mezi těmito dvě pojmy vnímají. Ačkoli tohoto dilema jsou si vědomy všechny, z rozhovorů však vyplynulo, že opravdu ho pocítují jen některé. Můžeme říci, že pro polovinu dotázaných je toto téma pouze teoretickým problémem a v praxi ho příliš neřeší. S tím souvisí i moje prvotní setkání s respondentkami, kdy u této otázky měly okamžitou jasnou odpověď. Tedy, ano toto dilema rozlišuji. Ale už příliš nevěděly, co k němu vlastně říci. Domnívám se, že toto téma opravdu příliš neřeší, jelikož se každý den setkávají s podobnou problematikou a již automaticky reagují na situace, které tak dobře znají a ví, jak mají postupovat.

Druhá otázka je zaměřena na to, co sociální pracovníci v sociálně právní ochraně dětí při výkonu svého zaměstnání upřednostňují, pokud jsou nuceni se rozhodnout. Zda dávají přednost etickému nebo právnímu hledisku. Pět ze sedmi respondentek uvedlo, že ve svém rozhodování upřednostňují jednoznačně právní hledisko. Dvě z nich odpověděly bez jakéhokoli zaváhání, že se řídí vždy a pouze právem a nelze se na etiku nikdy odvolávat, jelikož se na ni nelze odvolávat například ani u soudu. Obecně musím říci, že tyto dámy měly ve všech odpovědích opravdu jasně danou a neměnnou odpověď a tou bylo – právo, potažmo právní hledisko. Zamýšlela jsem se, čím to může být, že ani na vteřinu se svou odpovědí nezaváhaly. Jde o tak profesionální přístup nebo již zajetý systém, u kterého nejsou možné pochyby? Oproti tomu jedna sociální pracovnice přiznala, že sice uznává právní hledisko, ale je to dáno její osobní zkušeností, kdy v minulosti jednala (podle jejího názoru) více z hlediska etického uvažování, které posléze nebylo uznáno soudem jako správné. Přestože respondentka tehdy nedokázala obhájit svůj názor, stále se domnívá, že jednala správně. Ale nyní již se „poučila“ a přednost dává právnímu hledisku. Stejně tak další sociální pracovnice přiznává, že by měla v některých případech chut' jednat více z etického hlediska, ale domnívá se, že to není možné.

U další otázky mě zajímalo, jak zvládají etická dilemata přímo oblasti povinné mlčenlivosti a oznamovací povinnosti. Přestože je tato problematika v právním odvětví poměrně jasně vymezena může, jak uvádí Janebová (2009), i v této oblasti docházet k vzájemnému střetu. I v sociální práci se můžeme setkat se dvěma protikladnými právními normami. Pokud se tomu tak stane, pak bychom neměli popírat jednu normu, protože uznáváme druhou nebo naopak. Spíše by mělo dojít ke zvážení obou určujících norem a jejich vybalancování prosazováním otázek, jak prosazování jedné či druhé právní normy omezuje práva účastníků, zda prosazení jedné normy nepovede k větší škodě na právech účastníků a jak přijmout onu „méně škodící“ normu, aby byl zároveň zásah práv druhé i druhé strany co nejmenší. Čtyři respondentky okamžitě uvedly, že dodržují podle zákona jak povinnou mlčenlivost, tak oznamovací povinnost. Tedy, že se vždy řídí zákonem a ten pro ně hovoří jasně. Tři sociální pracovnice kladly důraz na problematiku týraného, zanedbávaného a zneužívaného dítěte. V tomhle ohledu pro ně není co řešit.

Některé v této problematice přesto vidí určité úskalí, i přestože se řídí podle zákona a jedna sociální pracovnice přiznala, že jí to dělá problémy možná hlavně kvůli tomu, že je hodně empatický člověk a problémy klientů se jí velmi dotýkají. Většina se ovšem shodla, že v tomto ohledu je jim situace naprosto jasná a dilema zde nezažívají, jednají tak, jak hovoří zákon.

Další otázkou jsem se pokusila navázat na problematiku povinné mlčenlivosti a oznamovací povinnosti sociálních pracovníků v oblasti sociálně právní ochrany dětí. Zajímalo mě, jestli se samy setkaly za dobu své praxe s tímto dilematem a pokud ano, jak jej řešily. Jak uvádí Kopřiva (2005), každý pracovník se někdy může ocitnout v situaci, kdy je nucen zaujmout určité stanovisko ke konfliktu lidí, kteří od něj očekávají, že jim pomůže najít řešení. Jako u předešlé otázky stejné čtyři sociální pracovnice uvedly, že se za svou kariéru s tímto problémem neseťkaly, tudíž ani neví, jakým způsobem by ho řešily. Pramení to podle nich z toho, že vždy striktně respektují zákon. Tři respondentky se s dilematem povinné mlčenlivosti a oznamovací povinnosti setkaly. Jednou z nich, je sociální pracovnice, která s touto oblastí měla v minulosti problém. Neví však, jak by ho řešila, je totiž přesvědčena, že když v minulosti tuto situaci řešila, jednala správně. Zbylé dvě sociální pracovnice uvedly, že v případě, kdy se dostanou to rozporuplné situace, vždy konzultují případ se svými kolegy a nadřízenými. Snaží se získat co nejvíce informací ze všech oblastí života klienta, než dojdou k závaznému stanovisku.

6 Závěr

Záměrem této bakalářské práce bylo zmapovat zkušenosti sociálních pracovníků na poli sociálně právní ochrany dětí s konfliktem povinné mlčenlivosti a ohlašovací (oznamovací) povinnosti.

V profesi sociálního pracovníka mohou nastat situace, které není ani ten největší profesionál schopen předpokládat a mohou ovlivnit nejen jeho uvažování, ale i následná rozhodnutí, která mají dopad na klienty v oblasti sociálně právní ochrany dětí i jejich rodiny.

Přestože je dnes etika hojně skloňovaným pojmem a také předmětem při studiu budoucího sociálního pracovníka, nejsem si jista, zda je této oblasti sociální práce dáván patřičný důraz. Přitom etika je důležitou součástí sociální práce a dle mého názoru i jejím spojovatelem. Při rozhovorech se sociálními pracovníci jsem vnímala jistou odtažitost a nespěšlost při hovoru na toto téma. Jako by se v této oblasti dostatečně neorientovaly či se snad dokonce bály na ni odvolávat.

První část mé bakalářské práce je pojata čistě informativně. Zaměřuji se na role sociálního pracovníka a definici sociálně právní ochrany dětí, včetně členění jejich orgánů v České republice. Poté následuje představení pojmu etika, na který navazuje tematika etiky sociální práce. V závěru teoretické části své bakalářské práce se zaměřuji na rozbor problematiky povinné mlčenlivosti a oznamovací povinnosti u sociálního pracovníka vůbec a dále u zaměstnanců orgánu sociálně právní ochrany dětí.

Díky rozhovorům jsem zjistila, že rozhodování se dle etického hlediska není při práci sociálních pracovníků v sociálně právní ochraně dětí v rámci povinné mlčenlivosti a oznamovací povinnosti na prvním místě. Většina z nich tuto problematiku nevnímá jako dilema, kterým by se při svém povolání více zabývali. Samozřejmě se nedá říci, že by etické hledisko sociální pracovníci úplně postrádali, ale pokud by došlo k nutnému výběru mezi etickým a právním rozhodováním, bude etické rozhodování upozaděno. Nelze pominout, že do složitých situací se sociální pracovníci v sociálně právních ochraně dětí čas od času dostávají, ale dle jejich slov to nelze chápat přímo jako dilema. Není ovšem závěrem, že by sociální pracovníci nejednali podle etického kodexu. Uvádějí, že vždy je na prvním místě, udělat to nejlepší pro klienta a v první řadě myslí na to, jak

co nejvhodněji vyřešit jeho situaci. Existují však zákony a právní normy, kterými se řídit musí a z toho je tedy logickým závěrem, že upřednostňují právní hledisko ve svém zaměstnání. Co mě osobně přijde zajímavé, je poznatek z rozhovorů, z kterých vyplynulo, že věkově mladší respondentky kladou na etické hledisko větší důraz než jejich starší kolegyně. Uznávají, že právní hledisko není jediným východiskem, avšak jejich etické smýšlení je zasunuto do pozadí, kvůli strachu z možného neúspěchu proti hledisku právnímu. Můžeme se tedy domnívat, že za to může jednak stále větší důraz, který je kladen na etiku a její nezpochybnitelnou provázanost s pomáhajícími profesemi a jednak stále větší váha k tomuto předmětu již na středních a vysokých školách. Jak uvádí Fischer (2008), studium etiky v sociální práci může totiž napomoci schopnostem pracovníků posuzovat situace, ve kterých by mohlo díky špatným rozhodnutím docházet k újmě někoho ze zúčastněných, a to především klientů.

Závěrem bych ráda dodala, že pro mě samotnou šlo o velmi zajímavé téma a díky této práci jsem se dozvěděla mnoho užitečných informací. Očekávala jsem, že v rámci své profesionality se budou sociální pracovníci řídit především právním hlediskem a ukázalo se, že etické pojetí věci je stále velmi diskutabilním a ošemetným tématem. Doufám také, že rozhovory sociálním pracovníkům mohly posloužit i jako jakási forma sebereflexe a zamyšlení se nad touto problematikou.

7 Seznam použitých zdrojů

- 1) BANKS, S., 2004. *Ethics, Accountability, and the Social Professions*. Basingstoke, UK: Palgrave-Macmillan
- 2) BANKS, S., 2006. *Ethics and Values in Social Work*. Basingstoke, UK: Palgrave-Macmillan
- 3) BANKS, S., 2009. *Ethics in Professional Life: Virtues for Health and Social Care*. Basingstoke, UK: Palgrave-Macmillan
- 4) BANKS, S., 2010. *Integrity in professional life: Issues of conduct, commitment and capacity*. United Kingdom: British Journal of Social Work. 40 (7), 2168-2184, doi: 10.1093/bjsw/bcp152
- 5) Etický kodex sociálního pracovníka České republiky. 2006 [online]. [cit. 06. 01. 2018]. Dostupné z: http://www.apsscr.cz/ckfinder/userfiles/files/Etick%C3%BD%20kodex_Profesn%C3%AD%20svaz_verII.pdf
- 6) FISCHER, O., 2008. K pojetí etiky pro sociální práci. **In.** FISCHER, O., MILFAIT, R., et al. *Etika pro sociální práci*. Praha: Jabok, 2008. s. 11-28. ISBN 978-80-904137-3-3.
- 7) GOLDMANN, R., CICHÁ, M., 2011. *Etika pro zdravotně sociální pracovníky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2011. 195 s. ISBN 978-80-247-3843.
- 8) HAVRDOVÁ, Z., 1999. *Kompetence v praxi sociální práce*. 1. vyd. Praha: Osmium, 1999. 165 s. ISBN 80-902081-8-5.
- 9) HAVRDOVÁ, Z., 2008. Definice sociální práce. **In.** *Sociální práce/Sociálna práca*. 2008, č. 2, s. 35. ISSN 1213-6204.
- 10) ISWF, International Federation of Social Workers. 2018. Global Social Work Statement of Ethical Principles [online]. [cit. 2. 1. 2019]. Dostupné z <https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/>
- 11) IVANOVÁ, K., 2006. *Základy etiky a organizační kultury v managementu zdravotnictví*. Vyd. 1. Brno: Národní centrum ošetrovatelství a nelékařských zdravotnických oborů, 2006. 240 s. ISBN 80-7013-442-9.

- 12) JANEBOVÁ, R., Dilemata mezi právem a etikou aneb právo nezabývá odpovědností [online]. © 2009 [cit. 2019-01-05]. Dostupné z socialnivevue.cz/media/docs/Janebova_DilemaPravoEtika.pdf
- 13) JANKOVSKÝ, J., 2003. *Etika pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Triton, 2003. 223 s. ISBN 80-7254-39-6.
- 14) JANKOVSKÝ, J., ŠKULECOVÁ, A., 2004. Význam etických aspektů práce v pomáhajících profesích. **In:** *Sociální práce/Sociálna práca*. 2004, č. 4, s. 54-61. ISSN 1213-6204.
- 15) KOPŘIVA, K., 2000. *Lidský vztah jako součást profese*. Praha: Portál, s. r. o., 2000. 147 s. ISBN 80-7178-429-X.
- 16) LYNCH, D., FORDE, C., 2016 'Moral sistress' and the beginning practitioner: Preparing social work students for ethical and moral challenges in contemporary contexts. United Kingdom: Ethics and Social Welfare. (10) (2). 97-107, doi:10.1080/17496535.2016.1155634.
- 17) MACUROVÁ, M., 2015. Etický kodex jako nástroj podpory řešení etických dilemat sociální práce. **In:** *Sešit sociální práce 4/2015*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. 55s. ISBN 978-80-7421-089-1. Dostupné z <https://www.mpsv.cz/files/clanky/23241/4ssp.pdf>
- 18) MATOUŠEK, O. a kol., 2001. *Základy sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 312 s. ISBN 80-7178-473-7.
- 19) MATOUŠEK, O. a kol., 2003. *Metody a řízení sociální práce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003. 380 s. ISBN 80-7178-548-2.
- 20) MATOUŠEK, O., 2005. *Slovník sociální práce*. 2. vyd. přeprac. Praha: Portál, 2005. 272 s. ISBN 978-80-7367-368-0.
- 21) MATOUŠEK, O. a kol., 2005. *Sociální práce v praxi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 352 s. ISBN 80-7367-002-X.
- 22) Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2013. **In:** *Legislativa a systém sociálně- právní ochrany dětí*. [online]. © 2009 [cit. 2019-01-03]. Dostupné z: <https://mpsv.cz/cs/14304>
- 23) MIOVSKÝ, M., 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.

- 24) MOTEJL, O. a kol., 2007. Rodina a dítě. Sborník stanovisek veřejného ochránce práv. 1 vy. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv. 2007. 215 s. ISBN 978-80-254-1750-8
- 25) MUSIL, L., 2004. „*Ráda bych Vám pomohla, ale-*“: dilemata práce s klienty v organizacích. Vyd. 1. Brno: Marek Zeman, 2004. 243 s. ISBN 80-903070-1-9.
- 26) NEČASOVÁ, M., 2001. Úvod do filozofie a etiky v sociální práci [online]. Brno: Masarykova univerzita. 98 s. [cit. 2018-01-26]. ISBN 80-210-2673-01. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1423/jaro2009/SPP807/um/Necasova_-_skripta.pdf
- 27) NEČASOVÁ, M., 2004. Mezinárodní etický kodex sociální práce- principy. **In. Sociální práce/Sociálna práca**. 2004, č. 4, s.31. ISSN 1213-624.
- 28) Sbírka předpisů ČR. [online]. © 2012. [cit. 2019-01-05]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/files/clanky/14305/novela.pdf>
- 29) TOMAŠČÁKOVÁ, M., Oznamovací povinnost vyplývající z trestního zákoníku a poskytování sociálních služeb. **In. socialniprace.cz** [online]. © 2016 [cit. 2019-03-15]. Dostupné z: <http://www.socialniprace.cz/zpravy.php?oblast=2&clanek=915>
- 30) ÚLEHLA, I., 2005. *Umění pomáhat*. Praha: Sociologické nakladatelství. 2005, 128 s. ISBN 80-86429-36-9.
- 31) VALNOHA, J.,HOŘÍNOVÁ, A., Povinnost mlčenlivosti a způsoby vzdorování nátlaku policie na její prolomení. **In. socialniprace.cz** [online]. © 2014 [cit. 2019-01-02]. Dostupné z: <http://www.socialniprace.cz/zpravy.php?oblast=2&clanek=394>
- 32) Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí
- 33) Zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů
- 34) Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách
- 35) Zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník